

KRAPFL, James: *Revolúcia s ľudskou tvárou. Politika, kultúra a spoločensvo v Československu po 17. novembri 1989*
Kalligram, Bratislava 2009, 304 stran

Když se v roce 2009 připomínalo dvacáté výročí pádu státního socialismu v Československu, spatřilo světlo světa několik odborných, publicistických i memoárových knižních titulů, které měly přinést nové poznatky o průběhu událostí listopadu 1989.¹ Přesto však česká historiografie a publicistika nedokázaly vyprodukovat text, jenž by dokázal konkurovat dnes již klasické monografii *Labyrintem revoluce* z pera Jiřího Suka² či přinesl odlišnou a zároveň nějakým způsobem významnou interpretaci „sametové revoluce“. Skutečně zásadní práci o dění v Československu na sklonku roku 1989 však vydalo bratislavské nakladatelství Kalligram. Již na samém začátku této recenze je možné konstatovat, že kniha *Revolúcia s ľudskou tvárou* představuje průlomovou práci, která v mnoha případech kriticky přehodnocuje dosud tradované výklady listopadu 1989. Americký historik James Krapfl, jenž v současnosti působí na montrealské McGillově univerzitě, rozhodně není českému publiku neznámý. Někdejší doktorand z Kalifornské univerzity v Berkley pravidelně pobýval v České republice a na Slovensku. Mezi jeho publikovanými studiemi a články k problematice roku 1989 najdeme také příspěvky vydané v českém jazyce.³

Revolúcia s ľudskou tvárou je prvním vydáním Krapflovy dizertace a monografickým završením výzkumu, který započal hluboko v 90. letech. Autor knihy provedl rozsáhlý výzkum ve více než čtyřiceti českých, moravských a slovenských archivech. Prošel desítky především regionálních periodik včetně tiskovin živelně vznikajících během prvních revolučních týdnů. Jeho záměrem bylo napsat dějiny listopadové revoluce „zdola“ na základě analýzy občanské politické kultury, která se zrodila bezprostředně po 17. listopadu na spontánní a decentralizované bázi. Krapfl se hlásí k přístupům tzv. nové kulturní historie, jejichž prostřednictvím se snaží portrétovat specifické revoluční společenství, které integrovalo značnou část obyvatelstva tehdejšího Československa. Nezapírá inspiraci např. výzkumem Francouzské revoluce v pojetí americké historičky Lynn Huntové.⁴ Jeho záměrem je zapojit do historického vyprávění o listopadu 1989, které bylo dosud omezeno zejména na popis činnosti pražských, respektive bratislavských elit, také lokální a regionální aktéry. Aktivisté činní v okresních a krajských městech i v menších obcích měli vlastní představy o smyslu

1 Srov. např. KOUTSKÁ, Ivana – RIPKA, Vojtěch – ŽÁČEK, Pavel (eds.): *Občanské fórum, den první. Vznik OF v dokumentech a fotografiích. Ústav pro studium totalitních režimů, Praha 2009; SPÁČIL, Dušan – SÝS, Karel a kol.: Viděno deseti. Rozhodující události mocenského zvratu v roce 1989 očima klíčových osobností z obou stran politického spektra. Fojtík, Jakeš, Krejčí, Štěpán, Vacek – Kocáb, Kantor, Dienstbier, Bratinka, Komárek. Bondy, Praha 2009. V roce 2009 vyšla zejména řada publikací mapujících listopad 1989 v regionech. Za všechny srov. BOŠTÍK, Martin: *Sametová revoluce v Litomyšli. Příspěvek k politickým dějinám okresu Svitavy v letech 1989–1991*. RML, Litomyšl 2009; MAREK, Pavel: *Prostějovská „sametová revoluce“*. *Příspěvek k počátkům demokratizace české společnosti v letech 1989–1990*. Muzeum Prostějovska, Prostějov 2009.*

2 SUK, Jiří: *Labyrintem revoluce. Aktéři, zápletky a křižovatky jedné politické krize (od listopadu 1989 do června 1990)*. Prostor, Praha 2003.

revoluce a jejich cílech a neváhali své požadavky artikulovat na početných veřejných shromážděních či na stránkách etablovaných tiskovin a dalších čerstvě založených publikačních platform. Krapfl tak čtenáři odkrývá úplně jinou revoluci, než na jakou byl zvyklý ze vzpomínek špiček Občanského fóra či z televizních pořadů a dalších mediálních výstupů, které často v zajetí myšlenkového i obsahového stereotypu každoročně připomínají další výročí událostí roku 1989. Na stránkách recenzované knihy její autor vykresluje specifickou atmosféru bouřlivě se rozvíjejícího revolučního společenství. Nabízí přesvědčivý a pečlivě vyargumentovaný odborný historický text o fenoménu, na nějž si nejeden pamětník dobře vzpomíná, ale nedokáže jej analyticky uchopit a v náležitém kontextu popsat.

James Krapfl svou práci uvádí rozbořením interpretací revoluce na základě analýzy různých způsobů vyprávění o listopadu 1989. Ukazuje, jak původní pojetí revoluce jako romance brzy ztratilo výsadní postavení a objevily se pokusy vykládat revoluci jako komedii, tragédii či satiru. Tyto čtyři základní přístupy k výstavbě příběhu revoluce charakterizují podstatu sporu o její směřování, který se velmi záhy rozhořel. Krapfl píše: *Priaznivci romantickej interpretácie s túžbou po transcendencii revoltovali proti revolučnej tradícii, ktorú vnímali ako krvavú a sebezničujúcu. Stúpenci komického výkladu protestovali proti revolucionárskemu nadšeniu romantikov, obávajúc sa latentnej anarchie, a pokúšali sa revolúciu čo najrychlejšie ukončiť. Zástancovia tragickej interpretácie sa búrili proti smerom, ktorými, ako sa im zdalo, sa revolúcia uberala – smerom, ktoré podľa nich mali viesť ku katastrofálnym alebo aspoň nežiaducim výsledkom. A napokon prívrženci ironického výkladu vystupovali proti myšlienke, že niekedy vôbec došlo k revolúcii* (s. 54). Konstatuje, že důležitější než úvahy o tom, zda se jednalo o revoluci či o jakém typu revoluce můžeme hovořit, je skutečnost, že Češi a Slováci po určitou dobu události konce roku 1989 jako revoluci skutečně prožívali.

Prožitek revoluce její účastníci sdíleli v rámci nově vzniklého revolučního společenství. Krapfl analyzuje jeho vznik a poukazuje na symbolické praktiky a gesta, jejichž pomocí nové společenství definovalo samo sebe a vymezovalo se vůči do té doby dominantní politické moci (shromáždění, happeningy apod.). Upozorňuje na zvláštní revoluční rituály a mýty, které se začaly rodit bezprostředně po 17. listopadu 1989.

Zásadní částí knihy je analýza „ideálů Listopadu“, tedy hodnot, které sdíleli příslušníci revolučního společenství. Autor konstatuje, že neexistuje něco jako revoluční manifest, jenž by shrnul a přesně definoval ideály revoluce. Historik je musí hledat v řadě textů (letáků, bulletinů, prohlášení apod.), které v obrovském množství vzni-

3 KRAPFL, James: Poetický základ politiky. Dějiny významu r. 1989. In: GJURIČOVÁ, Adéla – KOPEČEK, Michal (eds.): *Kapitoly z dějin české demokracie po r. 1989*. Paseka, Praha – Litomyšl 2008, s. 134–157; TÝŽ: Kulatý stůl pro patnáct milionů. Revoluční chápání demokracie. In: *Dějiny a současnost*, mimořádné číslo, říjen 2009, s. 31–34. K anglicky publikovaným studiím srov. zejména KRAPFL, James: *Revolution and Revolt against Revolution*. Czechoslovakia, 1989. In: McDERMOTT, Kevin – STIBBE, Matthew (eds.): *Revolution and Resistance in Eastern Europe. Challenges to Communist Rule*. Berg, Oxford – New York 2006, s. 175–194.

4 HUNT, Lynn: *Francouzská revoluce. Politika, kultura, třída*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2007.

kaly na území celého Československa. Podle Krapfla byla revoluce roku 1989 nesena několika důležitými ideály, které se odrážely v požadavcích příslušníků revolučního společenství. Nejdůležitějšími byly demokracie, ve smyslu mnohem širší participace občanů na rozhodování, s ní související autonomie v organizování jako protiklad k centrálnímu řízení, dále nenásilí, spravedlnost a lidskost. Další ideály revoluce roku 1989, na něž Krapfl upozorňuje, jsou svoboda, lidská práva, neformálnost, odpor ke korupci či důraz na dialog. Hovoří rovněž o „explicitní lidové podpoře socialismu“ v listopadové revoluci jako ideálu, který úzce souvisel s představami o spravedlnosti a s touhou po nastolení férovějšího společenského systému. Požadavky obnovy či reformy socialismu, případně zavedení jeho „nedeformované“ podoby, které v nemalé míře zaznívaly během „sametové revoluce“, jsou jedním z témat, která vymizela z oficiálního vyprávění o roce 1989 a jež Krapfla kniha prakticky znovuobjevuje.

S problematikou revolučních ideálů Krapfl spojuje úvahy o originalitě revoluce z roku 1989. Polemizuje s Jürgenem Habermasem a Françoisem Furetem, kteří v ideálech evropských revolucí roku 1989 nespatořovali nové myšlenky a vykládali je jako revoluce orientované do minulosti a v podstatě regionálně omezené. Autor knihy poukazuje na skutečnost, že revoluce roku 1989 kromě „tradičních“ požadavků, které zazněly již v dřívějších velkých evropských revolucích, přinesly také několik důležitých inovací. Za unikátní a nové považuje Krapfl „povyšení lidskosti a lidské důstojnosti nad ideologii“ a dodává: *Od náboženských revolucí 15. a 16. století až po revoluce následující po 2. světové válce Evropani vždy vyzdvihovali svátost ideologie nad svátost člověka. Skutečnost, že v roce 1989 se lidská důstojnost sama stala logickým základem revolučního myšlení, představuje zásadný obrat* (s. 145). Další novinkou revoluce roku 1989 bylo deklarované nenásilí jako jedna z klíčových složek myšlení revolučního společenství. Krapfl je přesvědčen o tom, že všeobecným odmítnutím násilí byly překonány všechny předcházející evropské revoluce. A Habermasovi a Furetovi posílá následující vzkaz: *Ak lidskost a nenásilie netvorí súčasť našej budúcnosti, môžeme vôbec povedať, že nejakú budúcnosť máme? Napokon neskoré komunistické Československo sa nelíšilo od ostatnej súčasnej západnej civilizácie až natoľko, aby problémy, ktorými sa v roku 1989 zaoberali revolucionári, neboli relevantné aj inde* (s. 147). Krapfla pronikavá analýza revolučního idealismu roku 1989 tak nastoluje obecnější otázky týkající se vývoje evropského politického myšlení a představ o demokracii a svobodě.

Revolúcia s ľudskou tvárou však nepopisuje revoluční společenství jako idylický prostor bezproblémového sdílení nových demokratických idejí. Krapfl se věnuje rovněž procesu konstituování revoluční moci v Občanských fórech, VPN a podobných orgánech. Líčí, jak se revoluce prosazovala v obcích a regionech a jak komunikovala s centry v Praze a Bratislavě. Především slovenský příklad, pojednání o osudu Občanských fór na Slovensku, ukazuje na značné rozdíly ve vnímání revoluce v Bratislavě a např. v Košicích. Kniha postihuje regionální a místní dynamiku revoluce a postupující centralizaci nově vzniklých revolučních orgánů. Přesvědčivě vykresluje narůstající rozpory mezi regionálními aktivisty a revolučními elitami ve velkých centrech. Krapfl rovněž upozorňuje na projevy počínajících sporů v revolučním společenství, jako by např. akcentovaný regionalismus nebo nacionalismus. Za nejzávažnější problém však považuje narůstající pocit regionálních aktivistů, že je nově mocenské elity ignorují,

že brzdí či přímo zastavují revoluci a brání v realizaci představ o zavedení co možná nejprímější demokracie. Nová politická kultura občanských iniciativ narazila na strategie politických elit přebírajících řízení země a usilujících o co nejrychlejší konsolidaci poměrů. Tato nespokojenost místních aktivistů pak výrazně ovlivnila formování politické scény v transformačním Československu, když se řada z nich pokusila prosadit „vůli lidu“ v rámci nově vzniklých politických stran, především pak v ODS a HZDS. K tomu Krapfl dodává: *Teraz išlo o verziu zastupiteľskej demokracie, kde jediný priestor na významnú účasť občanov poskytovali občasnú voľbu. Ešte väčšou iróniou bolo nakoniec to, že ODS a HZDS – teda strana a hnutie, ktoré vznikli z úprimnej túžby radových aktivistov dať moc vôli ľudu – sa dohodli na rozpustení ČSFR proti vyslovenej vôli väčšiny Čechov a Slovákov* (s. 263).

James Krapfl v závěru své práce sumarizuje současné připomínání listopadové revoluce a poukazuje na značný vliv politických elit při formulování politicky utilitárních výkladů roku 1989. Význam recenzované monografie tkví v tom, že se na jejích stránkách mohli po dlouhých dvaceti letech dostat ke slovu aktéři revoluce se svými představami a požadavky. Tradiční obraz listopadu 1989 zobrazující studenty na Národní třídě či vrcholná politická jednání získal díky Krapflově na barevnosti. Nebojím se napsat, že svým důrazem na zprostředkování autentických dobových požadavků revolučního společenství staví „sametovou revoluci“ zpět z hlavy na nohy a dává zaznít myšlenkám, které se možná jeví jako příliš idealistické a naivní, jež však dávaly dynamiku výrazným změnám, k nimž na konci roku 1989 došlo. Pokud si pozorný čtenář připomene, jaké ideály dostaly řadové občany v listopadu 1989 na náměstí, a zrekapituluje si vývoj země v následujících dvaceti letech, možná se dozví mnohé o příčinách neradostného stavu současné české demokracie a rozšířené frustrace z politiky. James Krapfl předložil českým a slovenským čtenářům knihu, která na ploše tří set stran nabízí soudržné, obsahově inovativní a metodologicky nesmírně inspirativní historické vyprávění, které toho říká mnoho o roce 1989 a nemálo také o naší současnosti.

◆ Vítězslav Sommer